

CO JE NEJČASTĚJI ZDRAVÉ, NEZDRAVÉ NEBO CHOROBNÉ (ZDRAVÝ ROZUM, NEZDRAVÁ STRAVA, CHOROBNÉ STAVY...)

Ivana KOLÁŘOVÁ

Abstrakt: *V dřívějších statích jsme sledovali, jak se uvažování běžného člověka o zdraví odráží v jazyce a jak se promítá i do vyjadřování, které čerpá z lidového jazyka – z frazeologie: např. v přirovnání vlastnosti (být) zdravý k objektu, u něhož se zdraví předpokládá (zdravý jako býk, zdravý jako buk), v chápání určité vlastnosti zdravě, chorobně, nezdravě (zdravě sebevědomý, chorobně ctižádnostivý) nebo ve vnímání barev jako příznaků/symptomů zdraví nebo nemoci. V následujícím příspěvku se pokusíme ukázat, co je vlastně v běžné komunikaci psané i mluvené a v textech různých stylů a žánrů nejčastěji považováno za zdravé, nezdravé, až chorobné, ale především o čem se jako o zdravém, nezdravém nebo chorobném hovoří, a pokud to bude možné, zaměříme se hlavně na texty související se školou. Podkladem bude opět výzkum v korpusu českých textů, který má v současné době již 1,3 miliard slov. V něm budeme sledovat, která slova označující různé jevy konkrétní a abstraktní se v autentických textech pojí s přidavnými jmény zdravý, nezdravý nebo chorobný.*

Klíčová slova: slovo *zdravý* a český jazyk, slovo *nezdravý* a český jazyk, slovo *chorobný* a český jazyk, *zdravý*, *nezdravý* a *chorobný* a školská tematika

Ve statích z let 2009, 2010, 2011 jsme se snažili doložit, jak se odráží v jazyce uvažování běžného člověka o *zdraví*, a to např. v ustálených přirovnání vlastnosti (*být*) *zdravý* k objektu, u něhož se '*zdraví*' jako vlastnost pro něj typická předpokládá (zdravý jako býk, zdravý jako buk, *zdraví* jako lusk, *zdraví* jako rys), ve zkrácených přirovnáních se slovem *zdraví* ('dobré *zdraví*' bývá nejčastěji *železné zdraví*, *ocelové zdraví*, naopak o horším *zdraví* se hovoří jako o *chatrném zdraví*, *nalomeném zdraví*...). Jako symptomy *zdraví* nebo nemoci v nejširším pojetí jsou zejména v literárních textech, ale také v textech publicistických a v případě potřeby také v odborné literatuře využívány názvy barev: častěji se o nich hovoří jako o symptomech nemoci. Např. barvy *žlutá*, *šedá*, popř. *bledá* ve spojení s dalšími výrazy fungují jako zkrácené přirovnání: *voskově žlutý* (= *žlutý jako vosk*), *popelavě šedý* (= *šedý jako popel*), *mrtvolně bledý* (= *bledý jako mrtvola*). Je zřejmé, že ustálená vyjádření o *zdraví*, o charakteristikách působících *zdravě*, *nezdravě*, popř. *chorobně* jsou založena na ob-

raznosti a v jejich užití je třeba brát v úvahu přítomnost nadsázky (srov. Kolářová 2009, 2010).

Konkrétní texty nám také ukázaly, že určité vlastnosti jsou vnímány *zdravě*, *chorobně*, *nezdravě*, tj. říká se, že je někdo *zdravě sebevědomý*, ale *chorobně ctižádostivý*, *nezdravě optimistický*. V těchto případech příslovci *zdravě* můžeme přisoudit význam 'vhodně', 'patřičně', a příslovcím *nezdravě*, *chorobně* význam 'nevhodně', 'nepatřičně'. Zjistili jsme, že vlastnosti *sebevědomý*, ale také *drzý* nebo *kritický*, bývají často chápány jako vlastnosti 'zdravé', tj. 'vhodné', 'správné': říká se, že někdo je *zdravě sebevědomý*, ale také *zdravě drzý*, *zdravě kritický*, překvapivě byly i vlastnosti *agresivní* nebo *skeptický* vnímány 'zdravě' (*zdravě skeptický*, *zdravě agresivní*). Nepřekvapilo zřejmě, že slovem *chorobně* jsou hodnoceny takové vlastnosti, jako *závislý*, *žárlivý*, *posedlý* (srov. Kolářová, 2011). Ovšem na opačném pólu hodnocení vzhledem ke slovu *zdravě*, tj. ve spojení s hodnotícím slovem *chorobně*, se překvapivě často objevují vlastnosti, které bychom mohly vnímat jako blízké vlastnosti *sebevědomý* nebo jako provázející vlastnost *sebevědomý*: na jedné straně se užívá spojení *zdravě sebevědomý*, na druhé straně *chorobně ctižádostivý*, *chorobně ambiciózní*. Je tedy zřejmé, že hodnocení vlastností slovy *zdravě*, *nezdravě*, *chorobně* bývá spíše subjektivní a spojené s citovým zabarvením, důsledkem odlišných subjektivních pohledů na určitou vlastnost je jejich hodnocení přídavnými jmény nebo příslovci s významem protikladným.

V následujícím příspěvku se pokusíme ukázat, co je vlastně v běžné komunikaci psané i mluvené a v textech různých stylů a žánrů (včetně textů odborných) nejčastěji charakterizováno přídavnými jmény *zdravý*, *nezdravý* nebo *chorobný*. Podkladem bude opět elektronický jazykový korpus současné češtiny SYN, který má v současné době již 1,3 miliardy slov. Z množství dokladů se snažíme vybírat ty, které pocházejí z textů se školskou tematikou. Zvážíme také uplatnění možností, které poskytuje „jazykový materiál“ češtiny, ve výuce v různých vzdělávacích oblastech. již v příspěvcích z let 2009, 2010 a 2011 uvádíme, že od staršího školního věku jsou žáci schopni rozumět nejen pojmenováním přímým, ale také pojmenováním přeneseným (metaforám, metonymiím, frazeologii).

Autentické české texty z korpusu SYN ukázaly, že nejčastěji je vlastnost *zdravý* přisuzována nikoliv živočichům a člověku z pohledu biologického nebo fyziologického nebo jevům živé přírody obecně, ale *rozumu*: o *zdravém rozumu* se hovoří mnohem častěji než o *zdravé stravě*, *zdravém člověku*. Spojení *zdravý rozum* můžeme považovat za frazeologizované, setkáme se s ním nejčastěji v textech publicistických a v textech umělecké prózy. *Zdravý rozum* se stává součástí delších frazeologizovaných spojení, např. – *mít zdravý rozum*:

Ředitelky a ředitelé mnohých škol prokázali, že mají víc **zdravého rozumu** než plánovači koncepce našeho vzdělávání.

– *posbírat zdravý rozum*, *spolehnout se na zdravý rozum* = správně uvažovat, spolehnout se na to, že rozhodnutí je správný (tj. 'rozumné'):¹

V tu chvíli se Pilot lekl. Zaznamenal, jak mu poskočilo srdce, jak začalo pracovat na jiný převodový stupeň. Pilota za moment napadlo, že ten stařec je smrt. Všechno to trvalo jen několik vteřin. Stařec

¹ Všechny citované texty pocházejí z korpusu SYN, dostupného na adrese <http://ucnk.ff.cuni.cz/> nebo <http://www.korpus.cz/>. Korpus SYN je tvořen dílčími korpusy SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB, SYN2009PUB a SYN2010

uviděl běžce a schoval se za strom. Pilot posbíral **zdravý rozum** a běžel dál, i když mnohem rychleji než předtím, proběhl kolem starce schovaného za stromem a pocítil úlevu.

Byla odstavena třetina místních trolejbusů, které probíjely, a řidiči dostali příkaz vypnout proud při každém zastavení na stanici. Cestující se museli spolehnout na **zdravý rozum** a pár pouček ze školácké fyziky: prosolená sněhová břečka na podlaze a schodech trolejbusu funguje jako vynikající vodič proudu.

– *věřit ve zdravý rozum:*

„...Nárůst dopravy na komunikaci, která vede podél naší školy, výrazně pociťujeme. Zvýšil se hluk a snížila se bezpečnost žáků. Ti musí přes silnici přecházet, pokud se chtějí do školy dostat. Stále věříme ve **zdravý rozum** politiků a doufáme, že nám pomohou,“ uvedla ředitelka školy

Vědomosti školáků a **zdravý rozum**. Mnohé zástupce českého školství (od učitelů po ministra) jsme už slyšeli prohlašovat, že česká škola má skvělou tradici a že oproti západním školám mají české děti rozsáhlé vědomosti. Avšak mnozí vidíme, že děti mají ze školy strach, že se ve škole málo mluví o podstatách jevů, ale spíše o povrchu, že škola neučí naše děti rozumět souvislostem, neposiluje jejich vůli k soustředěné práci, neučí děti tomu, jak se učit, natož pak tomu, jak řešit důležité situace.

Významově blízko má k frazeologismu *zdravý rozum* také spojení *zdravý úsudek*, které však bylo nalezeno pouze v několika stech dokladů:

Hranolky, hamburgery, to vše si mohou děti ve vestibulu škol dopřávat denně bez omezení, aniž by jim v tom někdo zabránil. Vzhledem k tomu, že zatím neexistuje zákon, který by tomuto nešvaru dokázal zabránit a přinutil prodejce, aby alespoň na půdě škol prodávali stravu bohatou na vitaminy, případně poskytovali více celozrného pečiva, časovanou bombu zřejmě jen tak nikdo nezastaví. „Dozorujeme pouze to, jak se vaří ve školních jídelnách a zda nejsou porušovány hygienické normy. Nemůžeme nikoho omezovat ani nařizovat, je to vždy na **zdravém úsudku** ředitelů škol, čemu dají přednost. Podle mého názoru by to měla být i iniciativa rodičů, aby dokázali prosadit dobrou věc a nezdravé jídlo ze škol zmizelo,“ uvedla pracovnice hygienické stanice.

Věž je ve svých rozích ocelovými lany ukotvena do země. Lana jsou ale tak prohnutá, že žádný člověk **zdravého úsudku** jim nemůže důvěřovat.

Také další charakteristiky hodnocené nejčastěji jako *zdravé* jsou lidské vlastnosti nebo projevy mezilidských vztahů: *zdravé sebevědomí* (hovoří se o něm ve všech souvislostech, tedy i v souvislosti se současnou školou):

Protože si nechtějí připadat jako zkostnatělé karikatury předpotopních kantorů, uvolňují kázeň a smiřují se s tím, že naučí daleko méně než dříve, a také strpí více vyrušování a často přímo drzosti. A tak tedy za pár let budou také naši absolventi škol vychovaní ve „**zdravém sebevědomí**“, ale s daleko menšími znalostmi a daleko menší ochotou podřizovat se zákonům včetně třeba silničních předpisů. Tak jako jsou neúprosné zákony ekonomické, a nijak je neošidíme, stejně neúprosné jsou zákonitosti pedagogiky.

Vzdělávací program pro děti se skládá ze šesti celků a má sloužit k rozvíjení dovedností, fantazie a **zdravého sebevědomí** dětí. Malí školáčky se učí hrát na flétnu, malují, nacvičují divadelní představení, budou se seznamovat s keramikou. Funguje tu speciální třída pro děti s vadou řeči, kterým se individuálně věnuje kvalifikovaná logopedka.

O *zdravé sebedůvěře* se hovoří se nejčastěji v textech s tematikou ekonomickou a sportovní, tj. v souvislosti s potřebou uplatnit se v podnikatelské sféře nebo dosáhnout kva-

litních výsledku ve sportu. Překvapivě jsme se se spojením zdravá sebedůvěra nesetkali v textech se školskou tematikou:

Vydařená příprava, v níž tým zdolal mj. Poláky, Portugalce či Francouze, přinesla týmu **zdravou sebedůvěru**.

V byznysu nemůžete přežít bez **zdravé sebedůvěry**. Ale sebedůvěra, která není na místě, může způsobit velké problémy. Víte, nakolik ob stojí vaše důvěra ve správnost svých rozhodnutí ve srovnání se skutečnými výsledky?

Podobně jako v předchozích příspěvcích poněkud překvapuje výskyt spojení *zdravá agresivita*: setkáme se s ním však nejčastěji v textech se sportovní tematikou, je tedy pravděpodobné, že ve školském prostředí nikdy není na agresivitu pohlíženo jako na 'zdravou', tj. 'vhodnou' vlastnost. Je však otázka, zda je na místě uvažovat o tom, že agresivita může být i „zdravá“, ve sportu:

Na velmi těžkém terénu za neustálého deště se hrál podle mého názoru velmi dobrý fotbal. Byl plný oboustranné bojovnosti i **zdravé agresivity**, která však nepřekročila rámec fair play. Ostatně enormní nasazení a **zdravá agresivita** hráčů k boji o titul patří.

Méně často se *zdravá agresivita* objevuje v textech s ekonomickou tematikou, v nichž 'zdravá agresivita' vlastně znamená 'zdravou snahu prosadit se' = 'odvahu prosadit se':

I přes nejrůznější dovozní překážky dokázala Honda svou **zdravou agresivitou** dobýt americký trh.

Domníváme se, že výše citované texty jen dokazují, že zdraví je již delší dobu i v mysli běžného člověka vnímáno jako stav sociální a psychický možná výrazněji než pouze jako „nepřítomnost nemoci“.

Dalšími jevy, které jsou nejčastěji pojmenovány slovy pojíci se s přídavným jménem *zdravý* (ve více než 1000 dokladech), jsou ty, které postihují módní a oblíbená témata: *zdravá výživa*, *zdravý životní styl*. Pak teprve následují spojení slova *zdravý* se jmény s obecným významem: *zdravý člověk*, *zdravé město*, *zdravé dítě*, všechna nalezená ve více než 1000 dokladech. *Zdravé město* se objevuje většinou jako název projektu:

Asociace Zdravých měst nyní zastřešuje 28 měst v ČR, ve kterých žije více než 1 milion obyvatel. Členská města naplňují mezinárodní projekt **Zdravé město** garantovaný OSN/WHO.

„...Chceme mít **zdravé město**, a proto se radnice zapojila do projektu světové zdravotnické organizace. Kromě jiných akcí každoročně pořádáme Dny zdraví, a protože jsou právě v těchto dnech, dobře to naši myšlenku doplňuje,“ vysvětlila místostarostka.

Se spojením *zdravé dítě* se setkáme v textech z oblasti školství často v souvislosti s možností integrace dětí se specifickými potřebami do běžné školy. Právě zde však vyvstává otázka vhodnosti užití tohoto spojení:

Mohou pracovat na počítači s několika zajímavými programy, jako je například program Děti jako my, který umožňuje nemocným komunikovat po internetu se **zdravými dětmi** ze základních škol.

Měla jsem štěstí, sluch ztrácím postupně. Naslouchadlo jsem potřebovala až v šestnácti. Na to, že

trpím sluchovou vadou, přišli, už když jsem chodila do školky. Ale postižení bylo tak malé, že jsem stihla vychodit základní školu se **zdravými dětmi**.

Některé **TP děti** jsou schopné absolvovat školní docházku společně se **zdravými dětmi**.

Mezi **zdravé děti** chodí do této školky i děti postižené.

V Kanadě byly samozřejmostí i malé třídy, kam chodily společně **zdravé děti** s **nevidomými**, vedle tělocvičny se mohly vyřádit ve školním bazénu, starší jezdily se školou také na vodácké výlety.

Bohužel zejména publicistické texty z korpusu ukazují, že se stále ještě užívá označení *zdravé dítě* jako protiklad dítěte handicapovaného např. sluchově nebo fyzicky (viz protiklad *TP děti* x *zdravé děti*). Např. speciální pedagogika nabízí rozlišování žáků intaktních a žáků se specifickými (vzdělávacími) potřebami nebo rozlišení běžné žákovské populace a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami (srov. např. <http://www.ped.muni.cz/wsedu/index.php?p=vyzkumny-zamer-predmet-a-cile>).

V méně než 1000 (ale více než 500) dokladech se se slovem *zdravý* pojí abstraktní podstatná jména *zdravý vývoj*, *zdravý život*. Nebyl k dispozici text, v němž by se hovořilo o *zdravém životě* v souvislosti se školou, ale v několika textech se hovoří o *zdravém životě dětí* nebo o předpokladech pro *zdravý život dětí* – např. v souvislosti se zdůrazněním potřeby relaxace, s nebezpečím úrazů, s varováním před návykovými látkami, ale také před odmítáním očkování proti závažným nemocem:

Ovládnutí umění relaxace je velmi důležité pro **zdravý život** jak dětí, tak i dospělých jedinců.

Zdravotnictví a **zdravý život**: Lékaři varují, že přibývá vážných úrazů dětí - a to hlavně při sportu.

Rodiče odmítají očkování dětí stále častěji. Zdravotnictví a **zdravý život**. Vysočina - Přes riziko, že jejich potomek může dostat některou ze závažných nemocí, přibývá rodičů, kteří vytrvale odmítají očkování svých dětí.

„Rozdali jsme 987 dotazníků, abychom zjistili nálady, postoje, názory a chování různých skupin společnosti ve městě k problematice kouření a pití alkoholu osobami mladšími 18 let,“ vysvětlila Švejdová. Výsledky průzkumu se staly výchozím materiálem v projektu, jehož cílem je snížit škody způsobené tabákem, alkoholem a drogami. Program za **zdravější život** dětí a mládeže na Frýdlantsku je zařazen do zdravotní politiky Libereckého kraje, který ho rovněž finančně podpořil.

Se slovem *zdravý* se též v poměrně značném počtu dokladů spojují názvy skutečností odrážejících *zdravý život*, *zdravý životní styl*: *zdravá strava*, *zdravý pohyb*, *zdravé jídlo*, a to i v textech o zkušenostech českých škol (o tom, jak se děti učí vařit *zdravá jídla*, o výstavkách a ochutnávkách *zdravých jídel*, ve spojení s problémem *dětské nadváhy* a *obezity*):

I v některých školách se děti dávají na **zdravou stravu**. Většina dětí přiznala, že mají ve škole automaty na mléko a jogurty. „Máte takovou kreditku asi za 70 Kč a máte tam asi dvacet kusů.“

Ani v Základní škole v Bystřici pod Hostýnem není narůstající baculatost dětí vedení lhostejná. „Žáci mají možnost si v jídelně vybrat ze dvou jídel. Hodně vaříme ryby, luštěniny a zeleninu. **Zdravější jídlo** tady najdou děti takřka pokaždé,“ tvrdí ředitelka školy.

Na organizaci Dne zdraví se podílí i velkomeziříčská Střední škola řemesel a služeb, která připraví nabídku **zdravých jídel**. Nebude chybět ani jejich ochutnávka.

A nechybí ani připomenutí významných zahraničních zkušeností:

V USA vzbudily školní bufety takovou nelibost, že experti zabývající se zdravou stravou prosadili, aby tamní listina pro dětskou výživu zaručila, že ve školních bufetech se prodává jen výživa neodporující zásadám **zdravé stravy**.

Celkem osmnáct amerických států postupně zvýšilo daň ze sladkých nápojů, několik jich uvažuje o dani z tuku. Rozšiřují se zákazy limonád a hamburgerů na školách, obnovují se hodiny vaření **zdravých jídel**.

Překvapivé je, že o *zdravém pohybu* se v textech, v nichž se objevuje slovo *škola*, *školství* a slova příbuzná, píše spíše sporadicky:

Děti mají ve školce vybavení ke **zdravému pohybu**. Knežnická mateřská škola má nové zařízení pro děti i díky sponzorům Kněžnice / „Jsme jednotřídní mateřská škola, nacházíme se v pěkném a malebném prostředí Českého ráje.“

Tělocvičná jednota Sokol zve děti předškolní i školou povinné, které mají rády **zdravý pohyb** v kamarádkém kolektivu, do svého stánku. Tady se mohou naučit nejen stojku, přemet či salto, ale zahrají si kopianou, košíkovou, florbal, volejbal i další sporty.

Ze spojení slova *zdravý* a podstatných jmen souvisejících s ekologií se nejčastěji objevuje *zdravý strom*, *zdravý les*, dále *zdravý vzduch*, *zdravé prostředí* (které však neoznačuje jen prostředí přírodní; samotné slovo *příroda* nepatří k nejvíce frekventovaným z těch, která se s přídavným jménem *zdravý* pojí). Z výrazů označujících části živočišného těla se s přídavným jménem *zdravý* pojí: *tkáň*, *buňka* (může být i rostlinná), *zub*, *chrup*. O *zdravém prostředí* a *zdravém vzduchu* se v souvislosti se školou objevilo jen několik dokladů jak o prostředí přírodním (o školách v přírodě, o potřebě eliminovat prašnost, o okolí školy...):

Je správné, aby školáci cvičili ve **zdravém prostředí**, „poukázal na prašnost škvárové dráhy starosta.

Velké, barevné třídy s mnoha moderními hračkami, velká zahrada s atrakcemi. Taková je školka ležící ve **zdravém prostředí** u lesa. Okolní přírodu tudíž využívá k turistickým vycházkám.

tak o prostředí sociálním (o sociálním klimatu ve škole a obecně ve školství):

Od začátku školního roku se postupně snažíme o vytváření **zdravějšího prostředí**. Rozumíme tím prostředí odpovídající zejména zásadám duševní hygieny, harmonickým sociálně psychologickým vztahům mezi žáky samotnými a mezi žáky a učiteli. Změn doznala i metodika výuky a výchovy včetně postavení školy, kterou považujeme za otevřený systém.

V několika textech se dočteme o soutěži/programu *Zdravé zuby*:

Cílem soutěže je nejen zlepšit zubní zdraví dětí a mládeže, ale zároveň i motivace všech dětí mladšího školního věku k návštěvě stomatologické ordinace. A jaká jsou pravidla soutěže? Každý žák prvního stupně obdrží ve škole soutěžní kartu **Zdravé zuby**, na kterou dá stomatolog za preventivní vyšetření jeho chrupu razítko.

V počtu vyšším než 100 se s přídavným jménem *zdravý* pojí podstatná jména označující:

– pojmy související s prostředím sociálním: *společnost*, *duch*, *konkurence*, *firma*, *rodina*, *škola*; sloslovi *zdravá škola* je však ve většině dokladů užito pouze jako samotný název projektu:

Rozvoj školy zařazené do sítě **Zdravých škol** stojí na třech základních pilířích: na pohodě prostředí, na pohodě učení (spočívá v zavádění nových prvků a metod) a na otevřeném partnerství mezi dětmi a pedagogy.

je bez stresů LIBEREC – Jedenáct základních škol v ČR je zařazeno do evropské sítě zdravých škol, 24 do národní sítě. **Zdravé školy** se od běžných liší tím, že nabízejí dětem tvůrčí vyžití a panuje v nich přátelská a uvolněná atmosféra.

- pojmy související s hospodářským a ekonomickým prostředím: *ekonomika, hospodářství, hospodářský rozvoj/vývoj, podnik*;
- vztahy a charakterové vlastnosti člověka: *vztah, rivalita, konkurence, soutěživost, respekt drzost, sebedůvěra, úsudek*;
- jevy související s výživou a stravováním – kromě výše uvedených nejvíce frekventovaných: *stravování, potravina, jídelníček, nápoj, hubnutí*;
- jevy označující lidské jedince: nejobecnější jména *jedinec, osoba, žena, muž, vrstevník, vrstevník, chlapec, chlapeček, miminko*;
- označení živočišných orgánů: *organismus, tělo, ruka, srdce, oko, ledvina*;
- označení životních procesů: *pohyb, spánek, hubnutí*.

Jinak je tomu u přídavného jména *nezdravý*. Podle textů, které máme k dispozici, bychom mohli usoudit, že o žádném jevu se nepíše nebo nehovoří jako o nezdravém tak často, jak jsou některé považovány za zdravé. Pouze u 3 podstatných jmen – (*životní styl, způsob života a jídlo*) jsme zachytili výskyt ve více než 100 dokladech, ovšem jako o zdravých se o všech hovořilo ve více než 500 dokladech (tj. většinou více než 3x častěji). Vzhledem k nízkému počtu dokladů bylo tedy i málo textů, v nichž se o *nezdravém životním stylu, nezdravém způsobu života a nezdravém jídle*, popř. o *nezdravých potravinách* hovořilo v souvislosti se školou:

Tím, koho nejvíce nenávidějí britské děti, není žádná autorita, ale známý kuchař Jamie Oliver, jenž se snaží vymýtít ze školních kuchyní **nezdravé jídlo**. Podle listu Daily Mail to vyplynulo z průzkumu mezi desetiletými.

Zlatou střední cestou pak většinou jdou školy ve Francii. **Nezdravá jídla** se tu servírují, avšak se zdravými doplňky - ovocem a zeleninou.

Americký Institute of Medicine vypracoval pro Kongres studii, ze které vyplývá, že masivní reklama na většinou kalorické a **nezdravé potraviny** pro děti přímo vede k růstu dětské obezity.

O *nezdravém životním stylu* jsme se v našich textech dočetli nejčastěji ve spojitosti s pohybovými obtížemi dětí a s nebezpečím obezity:

Zatímco sportování děti věnují v průměru čtyři hodiny týdně, na televizi se dívají asi čtrnáct hodin týdně, v jednotlivých případech i mnohem více. Důvodů, proč narůstá vadné držení těla, je tedy několik. Jednak je to **nezdravý životní styl** školáka, který sedí několik hodin denně ve školní lavici, ve školní družině, u domácích úkolů, ale i u televize nebo počítače.

Jak ředitelka dodává, obezita dětí ve škole stoupá vinou **nezdravého životního stylu**, který preferuje vsedávání u počítače a pasivní zábavu namísto pohybových aktivit.

Ve více než 50 dokladech jsme se setkali se spojením *nezdravá strava, nezdravé prostředí*,

nezdravá potravina, nezdravý jev: mezi „nezdravými“ patří k nejčastěji užívaným, ovšem za zdravé byly považovány opět v mnohem vyšším počtu dokladů. Ve srovnatelném počtu se setkáme se souslovími: *zdravý návyk – nezdravý návyk, zdravá agresivita – nezdravá agresivita*, tj. ve spojení s podstatnými jmény postihujícími vlastnosti a postoje, slovo *zdravý* má tedy zřejmě již zmíněný význam 'vhodný' a slovo *nezdravý* význam 'nehodný':

Ředitelé základních škol zahájili mohutný útok na víceletá gymnázia už na začátku roku. Podle nich totiž nemá výběrovost českých škol ve světě obdoby a vytváří **nezdravé prostředí**: na jedné straně jsou výběrová gymnázia, na straně druhé zvláštní školy a mezi nimi o nejtalentovanější žáky ochuzené školy základní.

V menším počtu než 50 se objevila spojení vlastnosti *nezdravý* s jevy charakterizujícími prostředí, atmosféru: *atmosféra, prostředí, klima, poměry* a s názvy vlastností: *sebevědomí, soutěživost, závislost, posedlost, optimismus, úzkost*. Spíše ojediněle se spojením *nezdravá atmosféra, nezdravé sebevědomí, nezdravá soutěživost* setkáme v textech zabývajících se školou nebo problémy dětí. *Nezdravá soutěživost* a *nezdravé sebevědomí* mají místo v textech se sportovní tematikou (někdy ve spojení s dětskými sportovci). I tyto skutečnosti jsou – podle dokladu z textů našeho korpusu – častěji nahlíženy jako zdravé než jako nezdravé, přesto časté zcela protikladné hodnocení někdy překvapuje. V méně než 10 dokladech se slovo *nezdravý* pojí s podstatnými jmény *ambice, ctižádost, chování, euforie*, překvapivě v několika dokladech je za *nezdravou* považována *vyrovnanost, nezdravá ambicióznost*.

Děti by neměly pociťovat mezi sebou sociální rozdíly. Značkové oblečení za mnohdy mnoho tisíc korun, drahé a často zbytečné věci, které do školy nosí, vytvářejí mezi nimi velice **nezdravou atmosféru** a degradaci hodnot.

Vše se změnilo následující rok. Hodná paní učitelka musela zůstat doma kvůli rizikovému těhotenství a na její místo nastoupila „bitevní loď“. Přesně tak na mě její náhrada zapůsobila. Nastolila ve třídě úplně jinou atmosféru. Tvořivý duch ustoupil **nezdravé soutěživosti** a bonzování. To žáci před tím neznali (ostatně bývalá učitelka by něco takového ani nestrpěla).

Vrchol začínajících fotbalistů by určitě neměl být v přípravce, ale mnohem později, a to v družstvu mužů. Čím více **nezdravé soutěživosti** a poměrování prestiže ne dětí, ale jejich rodičů a trenérů, tím častěji pak dochází k předčasnému vyvrcholení hráčské kariéry.

Ralf Wagner chtěl vždycky jako každý druhý ztřeštěný novinář zažít nějakou vzrušující událost, která by ho dostala na titulní strany všech deníků. Když ale završil padesátku, tak ho tyto **nezdravé ambice** přešly, nechtěl už být slavný a neměl zájem svým kolegům dokazovat, kdo je nejlepší v branži.

„Během deseti dnů se v nádherném prostředí mezi studenty vytvoří přátelské vztahy zbavené **nezdravé konkurence**,“ řekl klavírista Jaromír Klepáč, který se do Telče chystá poosmě stejně jako jeho kolega houslista Jan Talich.

Poměrně nízký je počet podstatných jmen, která se pojí ve více než 100 dokladech (a vždy v menším počtu než 300 dokladů) s přídavným jménem *chorobný*: nejvíce frekventovaná jsou odborná sousloví postihující *zdravotní stav* a *změny zdravotního stavu* v širokém slova smyslu, podstatné jméno *změna*:

Pokud žízeň trvá i po návratu domů a značně přesahuje 2 litry, poradte se se svým dětským lékařem, ojediněle může jít i o **chorobný stav**.

Není vzácný případ, kdy pro život potřebujeme jen malé množství stopového prvku, ale nastřádání jeho většího množství v organismu způsobí dysfunkci, **chorobný stav**.

Nebezpečí působení hluku na lidský organismus se většinou podceňuje, protože se obvykle odrazí na zdraví s určitým zpožděním. Je však prokázáno, že dlouhodobá hluková zátěž se projevuje vyšší nemocností včetně neuróz a **chorobných změn** krevního tlaku.

A označení dvou rozdílných stavů: *touha* a *strach*, vyskytující se také ve značné míře v textech z oboru lékařství zpravidla o fobiích nebo o patologických závislostech:

Jak vznikají fobie? **Chorobný strach** neboli fobická neuróza mívá často příčinu v dětství. Vychází obvykle z nepříznivých situací. Fobie se často přenášejí z rodičů na děti. Opakovaným upozorňováním na nějakou věc se může strach všípít.

Strach před bouřkou mají zejména malé děti a osoby trpící astrofobií, **chorobným strachem** z bouřek (z řeckého asteropé, blesk).

Mnohé z nich moc nejedí, jsou mladé, nemají na starosti nic jiného než svoji krásu. Rozumná žena se s tím více či méně, dříve či později nakonec vyrovná. Horší je to s dívkami, z nichž mnohé dokonce musejí být kvůli mentální anorexii (**chorobná touha** být hubená) hospitalizované na psychiatrii.

Lidé, kteří propadli internetové mánii, často trpí celou sérií psychických poruch, k jakým patří například maniakální deprese, úzkostné stavy nebo alkoholismus. Léčba těchto problémů jim pak také může pomoci zvládnout **chorobnou touhu** být neustále „na síti“.

V poměrně nízkém počtu dokladů se s přidavným jménem chorobný pojí označení dalších psychických vlastností, jimž bývá i v běžné komunikaci přisuzována „chorobnost“: *žárlivost, závislost, ctižádost, posedlost, nenávisť, fantazie*:

Byla zima, zima v roce, a v tý tu taky všichni žili, ti skuteční i ti právě vznikající v **chorobný fantazii** zadržávajícího vypravěče, zrovna mátl příběh, lidi i roky, seděl v Nonstopu nad sklenicí.

Obraz slováckého města s tanky v ulicích a se zhaslými barvami kdysi „malovaného“ kraje tvoří vhodné pozadí pevně komponovaného příběhu. **Chorobná opatrnost** stihla většinu postav. Ty ostatní konají spravedlivé skutky v tichu a skrytosti... Přitažlivá epická linie i sugestivní atmosféra jsou bohužel znehodnoceny křečovitou metaforizací a nadměrným verbalismem. (hodnocení filmu)

V malém počtu dokladů jsou s přidavným jménem *chorobný* spojovány názvy některých dalších vlastností: *představitivost* a označení negativně hodnocených vlastností *podezíravost, přecitlivělost, nespavost, podezřívavost, zvědavost* (v méně než 20 dokladech), popř. *stydlivost, melancholie, kleptomanie, vlastnost, nedůvěřivost* (v méně než 10 textech). V našich textech jsou spíše vzácně za „chorobné“ považovány pozitivní vlastnosti, jako *pracovitost, opatrnost, sebevědomí, pořádkumilovnost...*:

Dům by měl sloužit jeho obyvatelům a ne, aby obyvatelé se staly nevolníky domu. U Drndálkových šlo o ten druhý případ, Drndálková, povoláním zdravotní sestra, trpěla až **chorobnou pořádkumilovností**. Její jedinou domácí zálibou bylo uklízení.

Závisláci na práci. Je to závislost jako každá jiná. Zbavit se jí je ale opravdu těžké, protože úplně abstínovat nelze. Pracovat se prostě musí. Workoholismus neboli **chorobná pracovitost** většinou začíná nenápadně, ale končí obvykle stejně – houkající sanitkou.

Je-li funkce imunitní soustavy porušena, vznikají různé chorobné obrazy. Může jít o **chorobnou**

přecitlivělost – alergie na různé chemické látky, anebo o zvláštní situace, kdy se imunita obrací proti buňkám vlastního těla – choroby z autoimunity.

A překvapující může být užití spojení vlastností *nedůvěra, ctižádost, posedlost, závislost* a dokonce *podezřívavost* nejen s přídavnými jmény *nezdravý, chorobný*, ale také s přídavným jménem *zdravý* – může opravdu být *zdravá nedůvěra, zdravá posedlost, zdravá závislost* a *zdravá podezřívavost*?

Reprezentativní korpus současné češtiny ukazuje další bohatství našeho jazyka i v užívání výrazů souvisejících se zdravím a nemocí a nabízí široké možnosti, jak s těmito výrazy nakládat, jak je spojovat s dalšími slovy. Ve školské praxi jsou však kladeny značné požadavky jak na učitele předmětů vzdělávacích oblastí souvisejících úzce s tematikou Člověk a zdraví, tak na učitele českého jazyka a literatury, popř. na učitele cizích jazyků (příklad některých výše uvedených spojení podstatných jmen *zdravý, nezdravý, chorobný* vyžaduje zpravidla hlubší znalosti cílového jazyka). Zejména při vysvětlování významu spojení se slovy *zdraví, zdravý* nebo *zdravě, nezdravý, nezdravě, chorobný, chorobně* je však třeba u žáků základní i střední školy postupovat opatrně, zejména objasňujeme-li, proč je některá vlastnost chápána jako *nezdravá, chorobná* (tj. nevhodná, nesprávná). Vždy je třeba brát zřetel na subjektivnost těchto vyjádření, na případnou nadsázku odrážející se především v charakterizaci vlastnosti slovy *chorobný, chorobně*. Opatrnost je na místě i při užívání přídavného jména *zdravý* a jeho kladení do opozice k jiným výrazům.

Literatura

- ČECHOVÁ, M. *Komunikační a slohová výchova*. Praha: ISV, 1998. 268 s. ISBN 80-85866-32-3.
- HAUSER, P.; KLÍMOVÁ, K.; MARTINEC, I.; ONDRÁŠKOVÁ, I. *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň základní školy*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 978-80-210-4244-5
- ČECHOVÁ, M.; KRČMOVÁ, M.; MINÁŘOVÁ, E. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
- ČERMÁK, F.; BLATNÁ, R. a kol. *Jak využívat český národní korpus*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 179 s. ISBN 80-7106-736-9.
- ČERNÝ, J. Úvod do studia jazyka. Olomouc: Rubicon, 1998. ISBN 80-85839-24-5.
- KOLÁŘOVÁ, I. Health in Czech Phraseology: Who is Healthy as a Horse and Who Has Robust Health? In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General Issues in Health Education*. Brno: Masarykova univerzita – MSD, 2009, s. 89–97. ISBN 978-80-210-4929-1.
- KOLÁŘOVÁ, I. Color in Symptomatic Images of Health and Disease in the Czech Language. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2010. Context and Inspiration*. Brno: Masarykova univerzita – MSD, 2010, s. 149–156. ISBN 978-80-210-5259-8.
- KOLÁŘOVÁ, I. What Looks and What Appears to us as Healthy, Ill or Pathological. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2011. Health Education: Initiatives for Educational Areas*. Brno: Masarykova univerzita – MSD, 2011, s. 223–233. ISBN 978-80-210-5524-7.

- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* (se změnami provedenými k 1. 7. 2007). Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2007. Dostupné na http://www.vuppraha.cz/soubory/RVPZV_2007-07.pdf
- MINÁŘOVÁ, E. *Slohové vyučování*. Brno: Masarykova univerzita, 1996. ISBN 80-210-1006-1. ISBN 80-210-1006-1.
- RUISEL, I. *Practical Wisdom In Every Day Life*. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 3/2008, Contemporary Discourse on School and Health Investigation*. Brno: MSD, 2008, s. 133–143. ISBN 978–80–7392–041–8.
- RYBÁŘ, R. Some Questions Of Philosophy Of Health. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21 (2)*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 51–60. ISBN 978-80-210-4374-9.
- SIEGLOVÁ, N. Candy as a medicine. Alzheimer's disease, the modern family and society and the impressionable preschool child. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General issues in Health Education*. Brno: Masarykova univerzita, MSD, 2009, s. 191–196. ISBN 978-80-210-4929-1 (MU), 978-80-7392-105-7 (MSD).
- SIEGLOVÁ, N. Children – Drugs – Literature. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 3/2008, Contemporary School Practice and Health Education*. Brno: MSD, 2008, s. 203–207. ISBN 978–80–7392–042–5.
- ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, B. The idea of sanctity of nature in the formation of human ontogenesis. ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General issues in Health Education*. Brno: Masarykova univerzita, MSD, 2009, s. 83–88. ISBN 978-80-210-4929-1 (MU), 978-80-7392-105-7 (MSD).
- ŠUBRTOVÁ, M. Anorexia nervosa and its depiction in literature for children and young people. In ŘEHULKA, E. (eds.) *School and Health 21, 2009. General issues in Health Education*. Brno: Masarykova univerzita, MSD, 2009, s. 179–180. ISBN 978-80-210-4929-1 (MU), 978-80-7392-105-7 (MSD).

Document source: Czech National Corpus, accessible at <http://ucnk.ff.cuni.cz/> or <http://www.korpus.cz/>.

The SYN Corpus quoted herein, consists of partial corporuses SYN2000, SYN2005, SYN2006PUB, SYN2009PUB and SYN2010.

WHAT IS ALMOST HEALTHY, UNHEALTHY OR MORBID (HEALTHY SENCE – ZDRAVÝ ROZUM, UNHEALTHY MEAL – NEZDRAVÁ STRAVA, MORBID CONDITION – CHOROBNÝ STAV)

Abstract: In previous articles that were published 2009, 2010 and 2011 we tried showing how Czech language reflexes how common people think about the health and how thinking about health reflexes colloquial speech, including Czech phraseology: we followed up parables (zdravý jako býk – healthy as a bull, zdravý jako buk – healthy as an beech), what kind of qualities and features are appreciated when somebody says words zdravě (healthy), nezdravě (unhealthy), chorobně (morbidly) or how the colours are perceived as symptom of the health or illness. In following article we are going to present what

object are considered and spoken as healtha (zdravý), unhealthy (nezdravý), ill (nemocný) or disordered (chorobný). Our research will be based on the corpus of Czech texts that includes 1,3 milliards words. We are going to follow up, what words (almost nouns) designating various factual and abstract objects are almost collocate with the adjectives zdravý (healthy), nezdravý (unhealthy), nemocný (ill) or chorobný (disordered).

Key words: czech word zdravý (healthy), nezdravý (unhealthy) and chorobný (morbid); zdravý, nezdravý and chorobný and educational themes